

José Manuel Torres

A PROXIMACIÓ A LA HISTÒRIA DE LA FOTOGRAFIA CIENTÍFICA A LES COMARQUES DE TARRAGONA

Aquest article pretén fer una aproximació als principals fotògrafs que van contribuir a la difusió i a la pràctica de la fotografia científica a les comarques de Tarragona, durant el segle XIX i fins a la guerra civil de 1936-1939.

Inicialment, cal parlar de la daguerreotípia, primer procés fotogràfic anunciat i reconegut públicament, que va ser donat a conèixer a París l'any 1839. La difusió de la fotografia es va accelerar per l'interès de molts científics. A l'Estat espanyol diversos científics catalans van contribuir decisivament en les primeres experiències fetes a Barcelona, Madrid i València. **Pere Mata** (Reus, 1811-Madrid, 1877), metge i polític, va fer una de les primeres traduccions del manual de Daguerre: *Historia y descripción de los procedimientos del Daguerreotipo y Diorama* (Ed. Juan Francisco Piferrer, Barcelona, 1839). A partir d'aquí es perd la pista de les activitats fotogràfiques de Mata, que va arribar a ser alcalde de Reus i diputat a Corts per Barcelona. La seva actitud està d'acord amb la resta de científics que a partir de 1840 no van practicar la fotografia. En aquell moment l'ofici de fotògraf requeria la sensibilització i el revelatge del material sensible poc abans i poc després de fer la fotografia, la qual cosa dificultava molt el fet de dedicar-se a la fotografia com a ocupació secundària.

Des d'un altre punt de vista, no es pot obviar el paper dels primers excursionistes catalans organitzats, que van practicar un tipus d'excursionisme que anomenaven *científic*. La fotografia va servir per reflectir les seves excursions i per donar una imatge de Catalunya que molts desconeixien. Moltes d'aquestes fotografies van ser utilitzades per fer àlbums, reculls de fotografies o reproduccions fotomecàniques relligades i acompanyades d'un text. A Catalunya, cap al 1880, van començar a publicar-se aquests àlbums. La publicació de la col·lecció dels *Àlbums*

Pintoresch-Monumental de Catalunya (1879) és la primera gran aportació de l'excursionisme català a la fotografia. Tots els volums estan editats amb reproduccions en fototípiques enganxades directament. Les terres de l'Ebre estan bastant ben representades. La majoria de les fotografies estaven fetes per **Antoni Massó i Cassañas** (Barcelona, 1850-1938), escriptor, economista i fotògraf. Concretament, es reproduïen 19 fotografies seves en aquest volum dedicat a Poblet.

El segon àlbum *Pintoresch-Monumental de Catalunya* (1879-1886) està pràcticament centrat en la part monumental de Tarragona. L'obra conté 48 imatges d'una grandària de 24x29,5 cm. Després es van fer tres edicions d'una mida més petita, 10x15 cm, *La petita edició*.

A Tarragona el fotògraf **P. Pallejà** va editar entre 1882 i 1885 l'*Album de antiguedades*. L'obra estava patrocinada per la Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Es van publicar 50 fotografies en onze fascicles i no fou completat.

Pel que fa a la divulgació de la fotografia científica, l'astrònom i geòleg, d'origen francès, **José Joaquín Landerer** (València, 1841-Tortosa, 1922) hi va contribuir decisivament. Durant molt de temps va residir a Tortosa. Era una persona molt religiosa: un dels seus alumnes va ser el sacerdot Jaume Almera, que després va donar suport a la utilització de la fotografia científica al Museu de Geologia del Seminari Conciliar de Barcelona. A Tortosa, cap al 1876, Landerer va fer amistat amb el metge Jaume Ferran i Clua a qui va introduir en la utilització del microscopi i en la fotografia científica. El 30 de maig de 1888, Landerer va publicar a *La ilustración española y americana* un article molt important sobre fotografia astronòmica, "La fotografia celeste". També col·laborà amb la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i amb l'Observatori de l'Ebre a Roquetes.

D'altra banda també tingué un paper molt destacat **Jaume Ferran i Clua** (Corbera d'Ebre, 1852-Barcelona, 1929), que fou una de les figures més importants de la medicina catalana de finals del segle XIX i principis del XX. Va destacar en el camp de la bacteriologia, preparant diverses vacunes contra el còlera, la ràbia, la pesta i la tuberculosi.

Ferran va contribuir a la millora de les emulsions fotogràfiques, va aplicar la fotografia a les seves investigacions mèdiques, i també va realitzar fotografies per documentar els seus viatges i per retratar els seus col·laboradors, amics i familiars.

Innocent Pauli va néixer a Tortosa el 1854 era doctor en ciències i llicenciat en medicina. Va ser un estret col·laborador del doctor Ferran, a qui va acompanyar en diferents viatges científics i, finalment, al Laboratori Microbiològic Municipal de Barcelona. L'obra d'aquest científic està enfosquida per l'ombra del seu amic Ferran i per un trastorn psiquiàtric, que el va portar a la folia. Tanmateix, pensem, tal com han assenyalat Felip Cid i Salvador Tió, que va donar un suport decisiu a la tasca fotogràfica de Jaume Ferran.

Jaume Ferran i Innocent Pauli van publicar a Tortosa, el 1879, *La Instantaneidad en Fotografía*, un treball sobre una emulsió supersensible al gelatinobromur i midó de patata. Aquest llibre va tenir repercussions internacionals. L'Eastman Kodak va utilitzar aquesta obra per pledejar contra la firma alemanya Jung sobre la patent de l'emulsió descrita per Ferran i Pauli.

La firma Kodak, després de guanyar el plet a la firma Jung, va regalar una càmera fotogràfica al doctor Ferran. No sabem, però, què va regalar al doctor Innocent Pauli.

Ferran va col·laborar ocasionalment amb revistes de fotografia. Cal destacar els seus articles sobre les plaques autocromes Lumière, apareguts el 1907 a la revista *La Fotografía Práctica*.

En la seva etapa com a metge a Tortosa, Jaume Ferran va prendre moltes plaques de vidre de diapositives per a projecció als seus malalts. En destaquen les fotografies de malalts de lepra i d'infeccions oftalmològiques.

En un altre sentit, no es pot oblidar l'aportació de la **Companyia de Jesús** a la fotografia científica catalana, que s'inicià amb la construcció, el 1904, de l'Observatori de l'Ebre a Roquetes. El seu primer director, l'astrònom Ricard Cirera i Salse (1864-1932), va practicar de forma regular la fotografia astronòmica. En les seves publicacions explicà amb detall diverses tècniques de fotografia astronòmica. El 1906 es va instal·lar a l'observatori un laboratori fotogràfic.

Quant a les publicacions periòdiques, l'Observatori de l'Ebre va promoure el 1913 l'edició de la revista de divulgació científica *Ibérica*, subtitulada *El progreso de las ciencias*

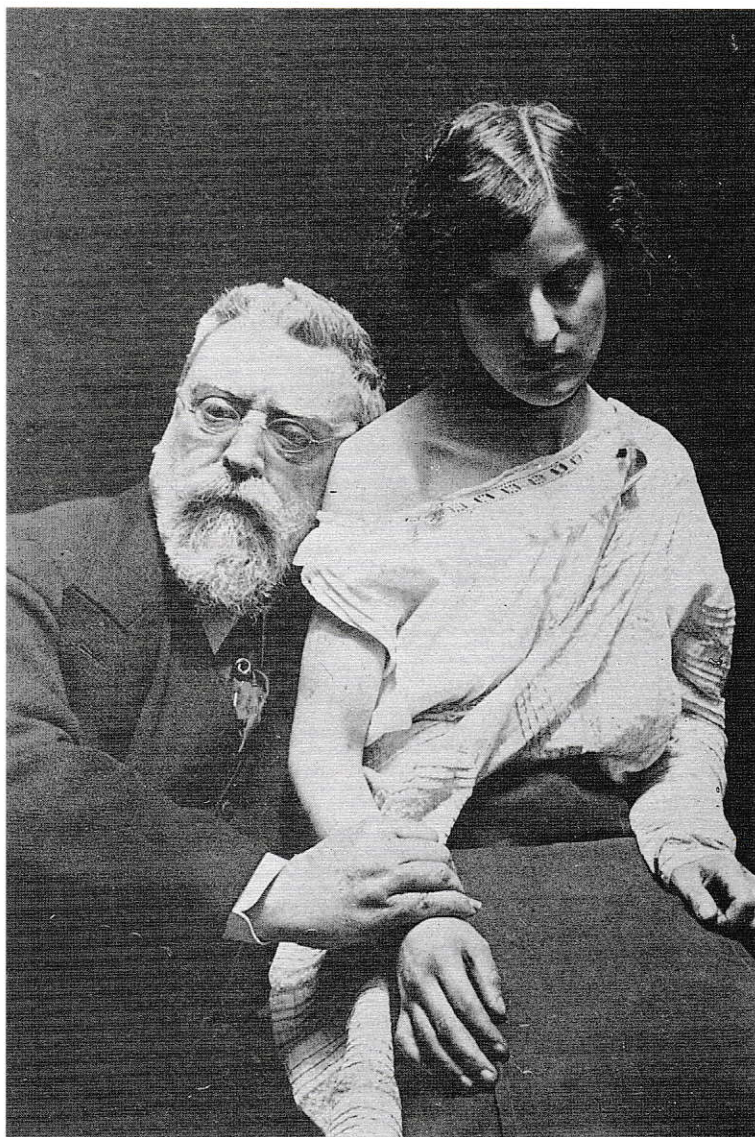

y sus aplicaciones. El 1925 la redacció s'instal·là a Barcelona. La revista *Ibérica* va publicar nombroses notícies sobre les aplicacions tècniques i científiques de la fotografia i sobre tècnica fotogràfica. Molts dels articles de fotografia publicats estaven escrits per religiosos. Veiem alguns exemples dels articles relacionats amb la fotografia astronòmica: Albiñana, J. "La fotografía monocromática y Saturno" (1916), núm. 119; Forcadas, J. Juan. "La semana de nubes en el observatorio del Ebro" (1925), núm. 500; Rodés, Luis. "Un fotómetro ideal. La célula de potasio y su aplicación en astronomía" (1915), núm. 205.

D'altra banda, no podem oblidar diversos treballs relacionats amb la fotografia científica i publicats per seglars com Rafael Garriga, Josep Comas o José María Torroja.

En l'arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (CEC), destaquen les fotografies de **Francesc Blasi i Vallespinosa** (Valls, 1895-Barcelona, 1951). Blasi fou un actiu membre de la secció de fotografia, escriptor i notable viatger. A l'arxiu fotogràfic del CEC es conserven moltes imatges de les comarques de Tarragona. Va escriure la *Guia de*

Dr. Ferran, s/d. Museu d'Història de la Medicina de Catalunya

Francesc Blasi i Vallespinosa.
Valls 1940. Centre Excursionista
de Catalunya.

Poblet i Santes Creus (1928) i *Santuari Marians de la Diòcesi de Tarragona* (1933). Quantitativament i qualitativament creiem que les seves fotografies són les més destacades del CEC. Blasi també participà activament en el projecte Estudi de la Masia Catalana. Les seves imatges tenen gran interès geogràfic, etnològic i arquitectònic.

També cal tenir en compte que el treball d'un fotògraf professional de començaments del segle xx podia ser molt divers: la pràctica professional de la fotografia científica convivia amb retrats comercials i d'altres temes. Un bon exemple és l'activitat del fotògraf **Pere Català Pic** (Valls, 1889-Barcelona, 1971) a les comarques de Tarragona:

Durant aquest temps més de 40.000 clixés dels més diversos assumptes, retrats de vivenda i de difunts, interiors, arqueologia, folklore, paisatge, produccions de pintura, reconstitucions de retrats estripats, treballs a domicili, radiografies, fotomuntatges, tot ho hem hagut de fer. (*Art de la Llum*, núm. 19 [agost de 1933])

No es pot oblidar tampoc la figura d'**Antoni Gallardo i Garriga** (1887-1942), un enginyer apassionat per la fotografia. Va utilitzar la fotografia per documentar la seva feina com a enginyer a Energía Eléctrica de Cataluña. La seva vinculació a entitats catalanistes el va conduir a fotografiar temes d'interès etnològic i arquitectònic per a l'Estudi de la Masia Catalana.

Cal destacar les seves imatges del llibre de Francesc Carreras Candi *La navegación en el río Ebro. Notas históricas*, editat pòstumament el 1940 a Barcelona pel mateix Gallardo. Moltes imatges d'aquest llibre estan dedicades al pas del riu Ebre per les comarques de Tarragona.

I, finalment, **Joan Serra Vilaró** (Cardona, 1879-Tarragona, 1969), arqueòleg i sacerdot, va utilitzar la fotografia per documentar la seva tasca arqueològica. Va començar els seus treballs a Solsona. A partir de 1925 el trobem treballant a Tarragona. El seu arxiu es troba al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona i al Museu Episcopal de Solsona. Consta de 1.800 plaques de vidre, la majoria de format 10x15 cm. Els anys 30 va adquirir una càmera Lica, però no hem trobat negatiu en format de pas universal. A l'Arxiu del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona es troben les seves imatges de les excavacions, sobretot dels anys 20. Aquestes imatges estan integrades dins l'Inventari Gràfic del Museu, creat a l'abril de 1931 per Felip Mateu i Llopis.

En general, la riquesa arqueològica de Tarragona va atreure nombrosos fotògrafs, entre els quals es pot destacar Jean Laurent, Adolf Mas, Hermenegil Vallvé i Adolf Zerkowitz.

JOSÉ MANUEL TORRES